

De toekomst van de topsector creatieve industrie na 15 maart 2017

Een analyse van de verkiezingsprogramma's

Sinds 2014 heeft de Federatie Dutch Creative Industries, meestal in samenwerking met het Topteam Creatieve Industrie en het Dutch Creative Council, zich ingespannen om een dialoog met 'de politiek' op te bouwen. Dat gebeurde onder meer door middel van twee 'Creatieve Manifesten', ontmoetingen met kamerleden (vooral PvdA, CDA en D66) in den Haag en Eindhoven (DDW), met ministers (Schippers) en gesprekken met individuele kamerleden. Steeds is ingezet op het belang van innovatie, internationalisering en human talent. Maar ook op diversiteit en zogenaamde 'crossovers'.

Bij nalezing van de belangrijkste verkiezingsprogramma's, vooral op de hiervoor genoemde onderwerpen, blijkt het programma van D66 de meest uitgewerkte ideeën te bevatten ten aanzien van de rol en functioneren van het bedrijfsleven (waaronder het creatieve bedrijfsleven) terwijl de PvdA de enige partij is die de creatieve industrie direct aanspreekt op die rol. Voor voortzetting van het huidige topsectorenbeleid blijkt weinig of geen draagvlak. De SP lijkt als enige te hebben geïnvesteerd in de vormgeving van het programma zelf, daar staat tegenover dat dezelfde partij paradoxaal genoeg visueel een vrijwel uitsluitend 'wit' Nederland presenteert.

Opmerkelijk is dat het Engelse kabinet juist zeer recent heeft besloten om de creatieve industrie aan te wijzen als een van de vijf 'key government sectors'. Deze sleutelsectoren (sectoren die in staat zijn gebleken zich goed te organiseren) kunnen in het kader van 'post-brexite beleid' rekenen op extra ondersteuning door middel van 'sector deals'.

Hierna wordt eerst per onderwerp dieper ingegaan op de plannen van VVD, PvdA, CDA, D66, Groenlinks, SP en PVV en vervolgens per partij.

NB: Het getal tussen haakjes geeft aan hoe vaak deze term voorkomt in de programma's van VVD, PvdA, CDA, D66, Groenlinks, SP en PVV

Inhoud

[Inhoud](#)

[Per onderwerp](#)

[Topsectorenbeleid \(9\)](#)

[Ondernemerschap: MKB \(28\) en ZZP \(14\)](#)

[Creatieve Industrie \(4\)](#)

[Onderwijs \(609\) en Talentontwikkeling](#)

[Onderzoek \(164\) en Innovatie \(262\)](#)

[Crossovers](#)

[Internationalisering \(4\) en handelsmissies \(1\)](#)

[Auteursrecht \(7\)](#)

[Aanbesteding \(22\) en opdrachtgeverschap](#)

[Diversiteit](#)

[Maatschappelijke uitdagingen \(2\)](#)

[Per \(sub-\)sector \(discipline\)](#)

[Per programma](#)

[D66](#)

[VVD](#)

[PvdA](#)

[CDA](#)

[Overige partijen](#)

Per onderwerp

Topsectorenbeleid (9)

Als er al draagvlak is voor voortzetting van het Topsectorenbeleid dan wordt de uitvoering ervan vooral belegd bij de regio's en regionale partners (CDA, PvdA en VVD). D66 wil het topsectorenbeleid kritisch herzien en verder bouwen op het steeds beter functionerende overleg tussen onderwijs, overheid en bedrijfsleven ('gouden driehoek'). Innovatie rond maatschappelijk urgente keuzes staat voor D66 centraal en niet langer het behoud of de belangen van gevestigde sectoren. Groenlinks hervormt het topsectorenbeleid en het subsidie- en investeringsbeleid richten op grote maatschappelijke vraagstukken en richt de groene industriepolitiek op de ontwikkeling van de circulaire economie.

Ondernemerschap: MKB (28) en ZZP (14)

De organisatie van de arbeidsmarkt is voor de meeste partijen een belangrijk onderwerp maar wordt meestal traditioneel benaderd waarbij de zzp-er (uit overtuiging) eerder als een

bedreiging wordt gezien dan als een kans. Meerdere partijen onderkennen het belang van een grotere rol van het MKB en willen meer ruimte voor participatie door MKB bij aanbestedingstrajecten en innovatieinstrumenten bijvoorbeeld door verruiming TKI-toeslag (D66). De positie van zelfstandigen, bijvoorbeeld heeft de aandacht van D66 die van die partij in tegenstelling tot de Partij voor de Dieren en de SP de ruimte krijgen maar de keuze voor een zelfstandigen bestaan los wil maken van bijvoorbeeld fiscale voordelen. PvdA, SP en VVD willen zzp-ers 'uit overtuiging' meer zekerheden bieden bij arbeidsongeschiktheid, de oude dag of hypotheek (VVD). Het CDA kiest voor het MKB (zij zorgen voor ruim 70% van de banen in ons land, zijn een bron van innovatie en kennen een sterke lokale of regionale inbedding) bijvoorbeeld of met name door lastenverlaging en voor bevordering van duurzame arbeidsrelaties (dus niet voor zzp-ers).

Creatieve Industrie (4)

Zowel CDA, PvdA als D'66 noemen de creatieve industrie, D66 vooral in de culturele context, de PvdA en CDA als innovatiemotor. De PvdA wil de creatieve industrie stimuleren als innovatieve kracht bij het bedenken en ontwikkelen van nieuwe concepten en technieken voor o.m. duurzaamheid, stedelijke ontwikkeling en gezondheidszorg. Zo ontwikkelen modeontwerpers materialen die als 'tweede huid' in de gezondheidszorg worden gebruikt voor mensen met brandwonden. Een goede koppeling met onderwijs en onderzoek is daarbij cruciaal.

Onderwijs (609) en Talentontwikkeling

D66 wil naast de wo-masters meer ruimte geven aan professionele masters binnen het hbo en wil dat binnen de kunststudies (conservatoria, beeldende kunst-, design-, en modeacademies, toneelscholen) kan worden geëxperimenteerd met een derde onderwijscyclus, inclusief een professionele doctoraat. Initiatieven om talentvolle studenten en docenten uit het buitenland aan te trekken krijgen volle steun, evenals pogingen om dergelijk talent ook na hun studie voor de Nederlandse economie te behouden (bijvoorbeeld door hen met een blue card versneld een werk- en verblijfsvergunning te kunnen verlenen). D66 en Groenlinks investeren gericht in voorzieningen voor talentontwikkeling zoals productiehuizen, broedplaatsen en beurzen voor kunstenaars, architecten en ontwerpers. De PvdA wil investeren in talentontwikkeling en makers. Goed werkgeverschap is een voorwaarde voor subsidie. Er komt meer ondersteuning voor nieuw talent en carrièrepaden in de culturele sector.

Onderzoek (164) en Innovatie (262)

D66 wil dat nieuwe spelers en MKB de een kans krijgen om, naast de grote partijen die tot nu toe de topsectoren domineren, mee te doen en daartoe financieringsmogelijkheden binnen het fundamenteel vernieuwde topsectorenbeleid aanpassen, zodat er meer ruimte komt voor onderzoek, ondernemerschap en MKB, door bijvoorbeeld door het verruimen van de (huidige) TKI-toeslag. D66 wil € 1 miljard extra investeren in innovatie, een deel van het innovatiebox-budget als subsidie inzetten om het voor ondernemers goedkoper te maken

om te investeren in innovatieprojecten en publiek private of privaat-private samenwerking stimuleren en het innovatiebeleid inrichten op het vinden van oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen en inzetten op regionale vernieuwing (in plaats van op het stimuleren van het verouderde denken in sectoren).

De VVD wil de (enorme) innovatiekracht van het mkb maximaal benutten, door innovatiekredieten voor het mkb beschikbaar te stellen en de belastingdruk op de kosten en de winsten van onderzoek en ontwikkeling laag te houden en het toegankelijk maken van de innovatiebox voor kleine en middelgrote ondernemingen. De VVD wil ook dat zzp'ers kunnen profiteren van innovatieregelingen.

Groenlinks wil dat de overheid onderzoek, innovatie richt op de toepassing van grondstoffenbesparing en hergebruik.

Crossovers

D66 wil, door betere uitwisseling tussen design, agrokennis en praktijkervaring, een fundamentele structuurverandering in de Nederlandse landbouwsector realiseren

Internationalisering (4) en handelsmissies (1)

D66 wil dat handel met opkomende markten wordt gestimuleerd en dat gewerkt wordt aan eerlijke toegang voor Nederlandse bedrijven tot die groeiemarkten. D66 streeft daarbij naar harmonisering van regelgeving. D66 wil hierbij meer aandacht voor het mkb en meer, gerichte, handelsmissies met aandacht voor maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Auteursrecht (7)

Zowel de PvdA, D66 als de Partij voor de Dieren willen een modernisering van het auteursrecht en een versterking van de positie van makers (auteurs) opdat een groter van de vruchtgebruik bij hen terecht komt.

Aanbesteding (22) en opdrachtgeverschap

D66 wil dat aanbestedingen vereenvoudigd open staan voor het mkb en zzp'ers. Groenlinks en SP willen het diversiteits, respectievelijk duurzaamheids criterium laten meewegen.

Diversiteit

De PvdA en Groenlinks willen het criterium van diversiteit zwaarder laten wegen overheidsaanbestedingen en het proces van gunnen van (overheids-) opdrachten. De PvdA wil dat culturele instellingen nieuw en een meer divers publiek zoeken en werk maken van meer diversiteit bij de makers en bestuurders. Instellingen moeten de code culturele diversiteit actief hanteren.

Maatschappelijke uitdagingen (2)

D66 wil het innovatiebeleid inrichten op het vinden van oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen en inzetten op regionale vernieuwing. Daarom moet vernieuwing, gericht op maatschappelijke uitdagingen, de kern worden van het nieuwe innovatiebeleid. Daarbij moet nog meer geëxperimenteerd worden, bijvoorbeeld door prijzen uit te reiken voor innovaties gericht op specifieke maatschappelijke uitdagingen zoals de energietransitie, de overgang naar een circulaire economie of een lang gezond en zelfstandig leven.

Per (sub-)sector (discipline)

Van de 'creatieve subdisciplines' wordt alleen de popmuziek apart genoemd (SP). Deze partij introduceert een 'Popfonds' voor het stimuleren en promoten de Nederlandse popmuziek en wil meer ruimte voor Nederlandse muziek op de publieke radio en tv. De Partij voor de Dieren wil een volwaardige plek in het cultuurbeleid voor de popmuziek. Dat betekent onder meer een goed podium- beleid, ruimte voor popmuziek binnen het Fonds Podiumkunsten, aandacht voor de inkomstenpositie van muzikanten en, in samenwerking met het ministerie van Economische Zaken, efficiënte ondersteuning van de exportkracht van de Nederlandse muzieksector. De PvdA wil bovendien meer aandacht voor de breedte van de popmuziek en de stimuleert de ontwikkeling van talent om nieuwe internationale successen te kunnen vieren.

Per programma

Voor een cultuur- of mediageoriënteerde analyses zie elders, voor een uitgebreidere analyse per programma zie hierna.

D66

D66 is de enige partij die zich actief heeft geïnformeerd over de kansen en bedreigingen van de creatieve industrie. in het verkiezingsprogramma ¹ 'Samen sterker, kansen voor iedereen', 117 pagina's) is van het antwoord het volgende terug te vinden:

- in de paragraaf onderwijs: 'kinderen met bijzonder creatieve talenten de kans krijgen zich te ontplooiën'
- bij 'topkwaliteit en allure': 'D66 wil gericht investeren in kwaliteit met internationale uitstraling, zoals toporkesten en beeldbepalende toneel- en dansgezelschappen. Daarbij kan de stimuleringsregeling voor de filmsector als inspiratie gelden voor de gehele creatieve industrie en is er ook ruimte voor samenwerking tussen de kunstvormen wat nu dikwijls tussen wal en schip valt. Deze investering geldt ook voor zogenaamde 'moeilijke producten' en kwetsbare vernieuwende cultuuruitingen. Met deze investering bouwen we de kwaliteit uit en dragen we deze uit in binnen- en buitenland. Daarnaast investeren we gericht in voorzieningen voor

¹ <https://d66.nl/content/uploads/sites/2/2016/12/D66-Verkiezingsprogramma-TK2017-definitief.pdf>

talentontwikkeling zoals productiehuizen en beurzen voor kunstenaars, architecten en ontwerpers.'

- Bij 'Auteursrecht moderniseren': D66 vindt het belangrijk dat een eerlijk deel van opbrengsten terecht komt bij artiesten en makers, ook bij exploitaties online. Het auteursrecht moet auteurs en artiesten in staat stellen mee te delen in het vruchtgebruik van hun werk en daarnaast de toegankelijkheid van beschermde werken faciliteren. De digitale ontsluiting en open gebruik van collecties van erfgoedinstellingen en musea worden door het huidige auteursrecht tegengewerkt. D66 is daarom voorstander van invoering van een digitaal leenrecht, wettelijke ondersteuning van 'extended collective licensing' en een fundamentele hervorming van het Europese Auteursrecht online.
- Over innovatie: D66 wil € 1 miljard extra investeren in innovatie. Daarnaast zal een deel van het innovatiebox-budget als subsidie worden ingezet om het voor ondernemers goedkoper te maken om te investeren in innovatieprojecten. Ook bij het stimuleren van publiek private of privaat-private samenwerking, het binnenbrengen van Europees geld en het versterken van clusters van bedrijven, onderwijs en overheid, blijven D66 wil het topsectorenbeleid kritisch herzien en verder bouwen op het steeds beter functionerende overleg tussen onderwijs, overheid en bedrijfsleven. Innovatie rond maatschappelijk urgente keuzes staat voor D66 centraal en niet langer het behoud of de belangen van gevestigde sectoren. D66 wil dat nieuwe spelers en MKB de kans krijgen om in dit systeem mee te doen, naast de grote partijen die tot nu toe de topsectoren domineren. Daarom wil D66 ook de financieringsmogelijkheden binnen het fundamenteel vernieuwde topsectorenbeleid aanpassen, zodat er meer ruimte komt voor onderzoek, ondernemerschap en MKB, door bijvoorbeeld de huidige TKI-toeslag te verruimen. verheidsinvesteringen nodig. D66 wil het innovatiebeleid inrichten op het vinden van oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen en inzetten op regionale vernieuwing, in plaats van op het stimuleren van het verouderde denken in sectoren. Daarom moet vernieuwing, gericht op maatschappelijke uitdagingen, de kern worden van het nieuwe innovatiebeleid. Die focus voorkomt versnippering, zorgt voor schaalgrootte en versterkt onze internationale concurrentiepositie. Ambitieuze innovatiedoelen als energieopslag, gepersonaliseerde zorg, digitalisering van productieketens en duurzame voedselproductie werken positief en wervend, ook naar nieuwe generaties en investeerders. Daarbij moet nog meer geëxperimenteerd worden, bijvoorbeeld door prijzen uit te reiken voor innovaties gericht op specifieke maatschappelijke uitdagingen zoals de energietransitie, de overgang naar een circulaire economie of een lang gezond en zelfstandig leven.
- Topsectorenbeleid: D66 wil het topsectorenbeleid kritisch herzien en verder bouwen op het steeds beter functionerende overleg tussen onderwijs, overheid en bedrijfsleven. Innovatie rond maatschappelijk urgente keuzes staat voor D66 centraal en niet langer het behoud of de belangen van gevestigde sectoren. D66 wil dat nieuwe spelers en MKB de kans krijgen om in dit systeem mee te doen, naast de grote partijen die tot nu toe de topsectoren domineren. Daarom wil D66 ook de financieringsmogelijkheden binnen het fundamenteel vernieuwde topsectorenbeleid aanpassen, zodat er meer ruimte komt voor onderzoek, ondernemerschap en MKB, door bijvoorbeeld de huidige TKI-toeslag te verruimen.

Verder wil D66 onder meer een versimpeling van de opvolger van de VAR (DBA), investeren in nieuwe technologie zoals blockchain en internet of things, ziet ze kansen in ehealth en krimp en pleit voor experimenteeruimte en een voortrekkersrol voor steden, de 'beste digitale infrastructuur'.

VVD

Het verkiezingsprogramma² 'Zeker Nederland' van de VVD (100 pagina's)

- **Innovatie:** Wij willen meer investeren in innovatie. Daarbij moeten we ons realiseren dat innovatie tijd kost en dus vraagt om investeringen voor de langere termijn. Stabiele en betrouwbare wet- en regelgeving is hierbij van groot belang. Het huidige innovatiebeleid willen we dan ook doorzetten, waarbij we goed blijven kijken of het beleid moet worden aangevuld dan wel verruimd en of extra investeringen nodig zijn. Een voorbeeld van een aanpassing is de ruimte die moet worden geboden aan sectoroverstijgende samenwerking. Belangrijke innovaties komen immers vaak voort uit een multidisciplinaire benadering.
- Ook het midden- en kleinbedrijf (mkb) beschikt over een enorme innovatiekracht. Deze kracht willen wij maximaal benutten. Daarom willen wij meer innovatiekredieten voor het mkb beschikbaar stellen, zodat er direct meer geld beschikbaar komt voor de financiering van innovatieve projecten. De belastingdruk op de kosten en de winsten van onderzoek en ontwikkeling willen wij laag houden. Regelingen die dit mogelijk maken, zoals de innovatiebox, moeten bovendien goed toegankelijk zijn voor kleine en middelgrote ondernemingen. Wij willen dat ook zzp'ers kunnen profiteren van innovatieregelingen.
- Bestaande innovatieregelingen zijn vaak ingewikkeld om aan te vragen. Hiervoor schakelen ondernemers vaak adviesbureaus in, waardoor innovatiegeld onnodig verloren gaat. Wij willen innovatieregelingen daarom versimpelen, zodat ondernemers ze makkelijker zelf kunnen aanvragen. Daardoor komt het beschikbare innovatiebudget ook echt ten goede aan innovatie. Bij de totstandkoming van nieuwe regelgeving moet er meer gebruik worden gemaakt van openbare consultaties. Het is niet voldoende om alleen de partijen binnen bijvoorbeeld de huidige topsectoren om advies te vragen.
- Er zijn meer investeringen van het bedrijfsleven in R&D nodig. In vergelijking met andere landen loopt Nederland hierin te ver achter. We willen het bedrijfsleven verleiden om samen met de wetenschap meer onderzoek te gaan verrichten. Wij willen daarom een groter deel van het budget inzetten om private investeringen te initiëren en de samenwerking tussen wetenschap en het bedrijfsleven te bevorderen

PvdA

In het verkiezingsprogramma van de Partij van de Arbeid 'Een verbonden samenleving'³ (105 pagina's) wordt het economisch beleid regionaal uitgevoerd. De creatieve industrie wordt expliciet aangesproken op haar innovatiekracht.

² <https://vvd.nl/verkiezingsprogramma>

³ <https://www.pvda.nl/verkiezingen/verbonden-samenleving/>

- De startersaftrek willen wij stapsgewijs omzetten in een aannamebonus. Huidige starters gaan er niet op achteruit en het wordt aantrekkelijker voor bedrijven om mensen in dienst te nemen in plaats van in te huren. We willen zzp'ers de bescherming bieden tegen het risico van arbeidsongeschiktheid. Er komt daarom een basisverzekering voor alle zzp'ers op basis van onderlinge solidariteit. Zzp'ers in de opkomende netwerkeconomie ontberen iedere arbeidsrechtelijke bescherming: risico's van arbeidsomstandigheden, arbeidstijden, sociale zekerheid en minimum inkomen zijn niet geregeld. Dat gaan we verbeteren.
- Wij willen economisch beleid, nieuwe industriepolitiek en innovatiebeleid laten uitvoeren door regionale samenwerkingsverbanden over sectorgrenzen heen, waarin overheden, kennisinstituten en bedrijfsleven nauw samenwerken binnen een gezamenlijke groeiagenda. (regionale gebonden crowdfunding – niet fiscaal en minder regels) Het topsectorenbeleid krijgt een regionale uitvoering.
- Winsten die (gedeeltelijk) voortkomen uit kennis en innovatie die met publieke middelen is betaald, willen wij laten terugvloeien naar de wetenschap. We zetten het beleid rond open science voort, zodat kennis die met publieke middelen is vergaard, publiek toegankelijk wordt, en niet naar private uitgevers gaat.
- Wij willen de creatieve industrie stimuleren als innovatieve kracht bij het bedenken en ontwikkelen van nieuwe concepten en technieken voor o.m. duurzaamheid, stedelijke ontwikkeling en gezondheidszorg. Zo ontwikkelen modeontwerpers materialen die als 'tweede huid' in de gezondheidszorg worden gebruikt voor mensen met brandwonden. Een goede koppeling met onderwijs en onderzoek is cruciaal.

CDA

Het verkiezingsprogramma van het CDA 'Keuzes voor een beter Nederland'⁴ (49 pagina's) Creativiteit en innovatie zijn de sleutelwoorden van de Nederlandse economie. Dat geldt voor de traditionele maakindustrie, als zeker ook voor de creatieve industrie. Toch blijven de investeringen in innovatie al jarenlang achter bij landen als Zweden, Denemarken en Duitsland. Het verschil zit vooral in lagere investeringen door bedrijven zelf.

Om in de Europese top van innovatieve landen te blijven, gaan universiteiten, ondernemers en de overheid vergaand samenwerken. Die samenwerking is niet vrijblijvend en niet gratis. Daarom reserveren wij structureel substantiële middelen voor investeringen in kennis en innovatie, op voorwaarde dat het bedrijfsleven hier zelf ook substantieel aan bijdraagt. Binnen het lopende topsectorenbeleid bieden we regionale partners meer ruimte voor eigen prioriteiten.

Een uitstekende digitale infrastructuur en snel internet vormen een basisvoorziening voor een innovatieve economie. Wij stellen de digitale infrastructuur op gelijk niveau met de 'oude' infrastructuur op het land, het water en in de lucht. Daarvoor wordt de verantwoordelijkheid binnen de overheid op één plek belegd met een duidelijk mandaat. Op deze manier kunnen we procedures en investeringen versnellen en de financiële middelen effectiever besteden.

⁴ <https://www.cda.nl/partij/tk2017/verkiezingsprogramma/>

- Right to challenge: Het gelooft in de kracht van de samenleving en willen daarom dat burgers en verenigingen het recht krijgen om de uitvoering van een collectieve voorziening van de overheid over te nemen. Met een zogeheten right to challenge (recht om uit te dagen) krijgen burgers het recht om bij hun gemeente een alternatief voorstel op tafel te leggen.
- Wij willen een beter land doorgeven en kiezen daarom in de komende jaren voor een stevige impuls op weg naar groei, innovatie en een duurzame toekomst. Niet van bovenaf maar door mensen en bedrijven zelf in staat te stellen deze keuzes te maken.
- Om in de Europese top van innovatieve landen te blijven, gaan universiteiten, ondernemers en de overheid vergaand samenwerken. Die samenwerking is niet vrijblijvend en niet gratis. Daarom reserveren wij structureel substantiële middelen voor investeringen in kennis en innovatie, op voorwaarde dat het bedrijfsleven hier zelf ook substantieel aan bijdraagt. Binnen het lopende topsectorenbeleid bieden we regionale partners meer ruimte voor eigen prioriteiten.
- Een uitstekende digitale infrastructuur en snel internet vormen een basisvoorziening voor een innovatieve economie. Wij stellen de digitale infrastructuur op gelijk niveau met de 'oude' infrastructuur op het land, het water en in de lucht. Daarvoor wordt de verantwoordelijkheid binnen de overheid op één plek belegd met een duidelijk mandaat. Op deze manier kunnen we procedures en investeringen versnellen en de financiële middelen effectiever besteden.
- Om het leven lang leren vorm en inhoud te geven willen wij de introductie van een individueel leerrecht waar werkgevers en werknemers samen voor sparen. Het wordt daarbij aantrekkelijk om uit de sectorfondsen het individueel leerrecht te financieren en beheren. Het individueel leerrecht geldt voor alle mensen in de beroepsgeschikte leeftijd, ongeacht of iemand werkt of werkzoekend is en ongeacht de contractvorm.

Overige partijen

- **Groenlinks:** In 'Tijd voor verandering'⁵ (78 pagina's) stimuleert de overheid onderzoek en (groene) innovatie door het bedrijfsleven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. Start-ups, als aanjagers van innovatie, worden extra gefaciliteerd.
- **Socialistische Partij:** In het programma van de SP #PakDeMacht⁶ (64 pagina's) wordt gepleit voor een betere herkenbaarheid van lobbyisten die voornamelijk 'MKB-vriendelijk' moeten zijn, via een MKB-investeringsbank moet de toegang tot kapitaal voor het MKB worden verbeterd.
- **PVV**⁷: (1 pagina) De PVV wil geen geld investeren in innovatie, kunst en cultuur en de EU verlaten (Nexit)

⁵ <https://groenlinks.nl/sites/groenlinks.nl/files/Verkiezingsprogramma-GroenLinks-2017-2021.pdf>

⁶ https://www.sp.nl/sites/default/files/sp_verkiezingsprogramma_2017_definitief.pdf

⁷ <https://www.pvv.nl/images/Conceptverkiezingsprogramma.pdf>